

Якуб Колас – перакладчык паэмы "Палтава" Аляксандра Пушкіна

Творчасць Аляксандра Пушкіна мела вялікае ўздзеянне на фарміраванне мастацкага таленту беларускага песняра Якуба Коласа, які на працягу ўсяго свайго жыцця не пераставаў захапляцца геніем рускага паэта. У артыкуле "Пушкін і наша культура" (1949 г.) Я. Колас пісаў: "... калі б не было Пушкіна з яго "Анегіным ", одай "Вольнасць" і "Пасланнем у Сібір", "Капітанскай дочкай" і казкамі, – не было б, напэўна, і маіх паэм "Новая зямля" і "Рыбакова хата"; маёй лірыкі і прозы" [1, с. 538]. Паэзія А. Пушкіна была сугучная светаўспрымання нашага мастака слова, імпанавала яму сваім глыбокім рэалізмам і сапраўднай народнасцю. Адзначаючы вялікі ўплыў рускага паэта на творчасць маладых беларускіх пісьменнікаў пачатку XX стагоддзя, Я. Колас гаварыў: "Пушкінская нянавісць да нявольніцтва і ланцугоў, – "увы! куда ни брошу взор – везде бичи, везде железы", пушкінскае імкненне да свабоды, – "хочу воспеть свободу миру, на тронах поразить порок"; пушкінскі заклік да барацьбы з самадзяржаўным дэспатызмам, – "самовластительный злодей, тебя, твой трон я ненавижу, твою погибель ... с жестокой радостью вижу", – усе гэтыя вялікія запаветы і ідэі Пушкіна беларускія пісьменнікі прынялі як сваю спадчыну і развівалі іх у новых гістарычных умовах" [1, с. 538]. Ад рэалістычнай школы ішоў Колас, пачынаючы свой творчы шлях. Яшчэ ў дзяцінстве ён зачытваўся цудоўнымі творамі любімага аўтара: " Я добра памятую: у дзіцячыя гады ў маёй пастушковай торбачцы ляжаў невялікі, даволі моцна заношаны томік пушкінскай паэзіі... У належныя хвіліны сярод прыроды, дзе-небудзь на краі бору або ў прыбярэжным лазняку, я з захапленнем чытаў паэмы і вершы Пушкіна, завучваў іх на памяць. Я мог прачытаць на памяць ад пачатку да канца "Палтаву", "Браты - разбойнікі", "Цыганы" і шмат лірычных вершаў.

... Дзіцячым сэрцам сваім адчуваў непераадольную ўладу чароўнага пушкінскага верша, гамонію формы і зместу, яго шматгалосны водгук у маёй душы." [1, с. 536]

Адзін з першых перакладаў Я. Коласа на беларускую мову - пераклад паэмы А. Пушкіна "Палтава". Да працы над гэтым творам наш паэт прыступіў летам 1936 года і да юбілея – 100 – годдзя з дня смерці (1937 г.) А. Пушкіна закончыў. Урыўкі з гэтага перакладу друкаваліся ў газетах "Звязда" (1937 г.) і "Літаратура і мастацтва" (1937 г.). Поўнасьцю паэма пабачыла свет у 1938 годзе.

Пазней, у 1949 годзе з нагоды 150 – годдзя з дня нараджэння славітага рускага паэта, Я. Колас у артыкуле "Сонца нашай паэзіі" паведамляе пра плён сваёй працы над паэмай "Палтава": "З вялікім узрушэннем я пачынаў пераклад "Палтавы". Выключная суразмернасць (ва ўсіх трох песнях бадай аднолькавая колькасць радкоў!), абмалёўка характараў, дынамічнасць дзеяння, нарэшце, – верш! Пушкінскі верш! Бязмежна ясны, лёгка, у якім перадаецца не толькі рух, але нават дыханне. Усё гэта ставіла цяжкія, здавалася б, неадольныя. Але колькі сапраўднай творчай радасці прынеслі тыя гадзіны, калі з гурбы чарнавікоў узнікалі ўжо гатовыя вобразы і ўрыўкі. Гэта была работа "па мандаце абавязку", абавязку перад паэтам, які не жаў адкрыў мне дзівосную магчымасць – гаварыць вершам" [1, с. 543–544].

Высокамастацкі пераклад Я. Коласа паэмы "Палтава" А. Пушкіна – класічны ўзор нацыянальнай перакладчыцкай літаратуры. Любы твор ў перакладзе на іншую мову – не дакладная копія, не паўтарэнне арыгіналу. Таму можна сказаць, што беларуская "Палтава" – тварэнне дзвюх культур (рускай і беларускай). З аднаго боку аўтарства належыць арыгіналу, з другога – з'яўляецца набыткам іншай літаратуры.

Працуючы над перакладам Я. Колас зноў і зноў перачытваў паэму Пушкіна, асабліва ўважліва ставіўся да ўсіх кампанентаў арыгінала, каб перадаць яго дух, вобразную сістэму. Дзеля гэтай мэты таленавіта выкарыстоўваў лексічнае багацце нацыянальнай мовы, яе сінтаксічныя сродкі, фразеалагічныя асаблівасці. Колас

трапна ўлавіў інтанацыю арыгінала, якая адметна сваёй разнастайнасцю, гнуткасцю рытма. Нямаючы цяжкасцей прыйшлося перажаць перакладчыку, пакуль пушкінская паэма загучала па-беларуску. Таму яго пераклад – значны набытак беларускай паэзіі.

У "Палтаве" А. Пушкін спалучыў жанр гераічнай паэмы з ліра-эпічным рамантызмам. Гістарычныя падзеі тут адбываюцца на фоне лірычнага кахання Марыі і Мазепы. Складнасць сюжэта абумовілі і моўна-выяўленчыя сродкі твора. У "Палтаве" назіраецца выкарыстанне рускім паэтам разнародных стылістычных канструкцый (так званы "нізкі" і "высокі" стыль мовы). Зразумела, што усё гэта стварала цяжкасці для перакладу.

Вось перад намі пачатак "Палтавы" ў арыгінале:

Богат и славен Кочубей
Его луга необозримы;
Там табуна его коней
Пасутся вольны, нехранимы.
Кругом Полтавы хутора
Окружены его садами
И много у него добра,
Мехов, атласа, серебра
И на виду, и под замками.
Но Кочубей богат и горд
Не долгогривыми конями,
Не златом, данью крымских орд,
Не родовыми хуторами –
Прекрасной дочерью своей
Гордится старый Кочубей [3, с. 89].

Аўтар ужывае словы стараславянскага паходжання такія, як "нехранимы", а таксама і кароткія формы прыметнікаў "богат", "славен" – гэта перадае атмасферу прыўзнятасці і велічнасці. У інтанацыі радкоў адчуваецца бязмерная шырыня навакольнага прастору.

У перакладзе гэтыя радкі гучаць так:

Багаты, слынны Качубей,
Яго лугі – разгон прастору;
Там табуны яго каней
Пасуцца вольна, без прызору.
Вакол Палтавы хутары
Яго атулены садамі.
Жыве ў раскошы і ў дабры
І п'е і есць на серабры,
І шмат багацця пад замкамі.
Ды Качубей багат і горд
Не даўгагравымі канямі,
Не золатам, данінай орд,
І не фамільнымі дварамі,
А ганарыцца Качубей
Красуняй дочкаю сваей. [4, с. 286]

Я. Колас імкнецца дакладна перадаць змест арыгіналу. Але, зразумела, што падрадковы пераклад можа парушыць рытмічна – інтанацыйны лад верша, таму гэта прымушае нашага мастака слова крыху адступіць ад арыгіналу. Для беларускага паэта галоўным было зберагчы сутнаснае, характэрнае для паэмы. Колас – перакладчык вельмі беражліва ставіўся да пушкінскага радка, адступаючы часам ад арыгінала, замяняючы аўтарскія карціны, ён кампенсуе іх раўназначнымі

народнымі выразамі: " живе ў раскошы і дабры // і п'е і есць на серабры " [4, с. 286]. Чытач добра разумее сэнс гэтага выказвання, таму гучанне перакладу не зніжаецца. Беларускі паэт захоўвае структуру твора, рытм, строфіку, рыфму і вершаваны метр, ідэйную аснову паэмы. Пры перакладзе "Палтавы" для Я. Коласа вельмі важным было ўзнаўленне стылю А. Пушкіна, які б указваў менавіта на індывідуальнасць рускага паэта. Таму перакладаючы пушкінскія малюнкi пейзажу, ён карыстаецца багаццем народнай мовы, чэрпаючы поўнай жменняй лексічныя фразеалагізмы з нацыянальнай скарбніцы фальклору. Гэта ўжо назіраецца ў самым пачатку твора, дапамагаючы перакладчыку стварыць атмасферу ўрачыстасці і перадаць мілагучнасць паэмы.

У беларускай "Палтаве" з лёгкасцю пачаецца пушкінскі верш: дынамічнасць дзеяння, абмалёўка характэраў, стылявыя асаблівасці, меладычнасць і суразмернасць паэтычнага радка. Я. Колас умела знаходзіць эквіваленты перадачы чароўнасці пейзажных вобразаў паэмы:

Лагодна ўкраінская ноч.
Празрыста неба. Зоры ззяюць.
Паветра веек сонных ноч
Раскрыць не хоча. Чуць хістаюць
Лісцём тымлі ў цішыні.
Спакойна месяц з вышыні
Над Белай Цэрквай бляск раняе... [4, с. 302]

Для параўнання ў А. Пушкіна чытаем:

Тиха украинская ночь.
Прозрачно небо. Звезды блещут.
Своей дремоты превозмочь

Не хочет воздух. Чуть трепещут
Сребристых тополей листы.
Луна спокойна с высоты
Над Белой Церковью сияет ... [3, с. 105]

У рускім і беларускім варыянтах гэтыя радкі пададзены па - рознаму, але цяжка сказаць, дзе прыгажосць пейзажу намалёвана больш выразна і акрэслена. Арыгінал і пераклад падаюцца аднолькава настраёва тонка, можна сказаць віртуозна.

Тое самае мы назіраем у апісанні характараў герояў, перадачы маналогаў і дыялогаў, чытаючы якія, мы разумеем, што Я. Коласу трэба было пераадолець псіхалагічны бар'ер пушкінскага генія, знайсці адпаведную рытміку і рыфму гучання вершаванага радка, сінтаксічныя адэкваты арыгіналу і тым самым захаваць натуральнасць ужо намалёваных вобразаў "Палтавы". Пры перакладзе паэмы беларускі мастак слова ўкарыстаў усе магчымасці як літаратурнай беларускай мовы, вусна-паэтычнай творчасці, так і стылістычныя магчымасці замежных слоў: лексічныя, морфалагічныя, фразеалагічныя, старажытныя моўныя канструкцыі, якія ўжо амаль не сустракаюцца (напрыклад, слова "ўнікнуць"), кароткія прыметнікі (напрыклад, слеп, малада, міла, упарт, пыхліў і г. д.), беларускія слаўнізмы, што ў сваю чаргу дапамагае захаваць каларыт, тон, стыль, веліч і ўрачыстасць гучання арыгіналу паэмы.

Беларуская крытыка высока ацаніла коласаўскі пераклад "Палтавы" А. Пушкіна. У 50-е гады мінулага стагоддзя на беларускай мове выйшлі "Выбраныя творы" рускага класіка, куды была ўключана і "Палтава" ў перакладзе нашага мастака слова. Я. Колас лічыў пераклад пушкінскай паэмы адным з самых высокіх сваіх дасягненняў у нацыянальнай літаратуры, які з'явіўся для яго і своеасаблівай школай перакладчыцкага майстэрства.

Літаратура

1. Колас, Я. Збор твораў: у 20 т. / Я. Колас. – Мінск: Беларус. навука, 2012. – Т. 17: Публіцыстыка (пач. 1950-х гг.–1956), з архіўных матэр. (1925, 1926, 1930), нарысы (1917– 1944), літ. крытыка (1928–1956). – 895 с.
2. Колас, Я. Друг чалавечества / Я. Колас // Всемирная литература. – 1998. – № 4. – С. 6–7.
3. Пушкин, А. Сочинения: в 3-х т. / А. Пушкин. – Мінск: Мастац. літ., 1986. – Т. 2: Поэмы; Евгений Онегин: Роман в стихах; Драматические произведения. – 527 с.
4. Пушкін, А. Выбраныя творы: Вершы, паэмы: Пераклад з рус. / А. Пушкін. – Мінск: Мастац. літ., 1999. – 430 с.